

ARTNER ANNAMÁRIA

A fiatalok munkanélküliségének kérdéséhez Európa példáján keresztül

A fiatalok munkanélkülisége ma az egyik legégetőbb problémának látszik Európában. Az összehasonlító elemzések azonban azt mutatják, hogy az idősebbek munkanélkülisége még súlyosabb. Az EU egészében hosszabb távon, de a jelenlegi válságban is a fiatalok aránya a teljes munkanélküliségen belül nem csak demográfiai okokból csökken. Ez azonban inkább a kevésbé fejlett tagországokra igaz, a fejlettebb országok többségében a fiatal munkanélküliek aránya nő. Az aktív ifjúsági munkanélküliségnél is nagyobb probléma a sem iskolába, sem munkába nem járó passzív fiatalok nagy aránya. Ám ez a jelenség sem csak a fiatalokra jellemző. Mindez arra mutat, hogy a fiatalok munkanélkülisége csak a jéghegy csúcsa, és a teljes munkanélküliség kezelése nélkül nem várható jelentős és tartós megoldás. A problémákat lehet egymástól elszigetelten kezelni, ahogy azt az egyes uniós programok – így az ifjúsági garanciaprogram is – teszik, de lehetséges a problémák összefüggésének felismerésén alapuló komplex megközelítés is, amire egy példa a feltétel nélküli alapjövedelem bevezetésére irányuló európai civil kezdeményezés.*
Journal of Economic Literature (JEL) kód: J08, J13, J21, O52, P16.

A fiatalok munkanélküliségének kérdése az 1970-es évek válsága óta került a munkaerő-piaci kutatások és állami szakpolitika látószögébe (Clark–Summers [1978], OECD [1980], Lynch–Richardson [1982]), s a jelenlegi válság a figyelmet újra a kérdésre irányította (Choudhry és szerzőtársai [2011], Scarpetta és szerzőtársai [2010], Verick [2009] és [2010], Dietrich [2012]). Számos kutatás megállapította, hogy a fiatalok munkanélkülisége elsősorban a termelési ciklusokra érzékeny (Clark–Summers [1978], O’Higgins, [1997]), és hosszabb távon a ciklusoknál lényegesebb hatást gyakorolnak az olyan tényezők, mint a bér, az oktatás és a munkatapasztalat (Freeman–Wise [1980], Rice [1986], Ghellab [1998], Korenman–Neumark [2000], Carmeci–Mauro [2003], Caroleo–Pastore [2007]). Ez utóbbi megfigyelés tolta előtérbe a munkaerő-piaci „merekvségeket” kárhoztató, az intézmények reformját sürgető nézeteket (Blanchard [2006], Blanchard–Landier [2001], ManpowerGroup [2012]). Emellett természetesen a fiatalok munkanél-

* A tanulmány a 104210 K jelű OTKA-projekt keretében folyó kutatás alapján készült.

külsége szorosan összefügg a makrogazdasági feltételek alakulásával, valamint azzal is, hogy a társadalom nem tud vonzó foglalkoztatási lehetőségeket kínálni számukra, és ez elidegenedéshez vezet (Clark–Summers [1978], O’Higgins [2001]).

A magyarországi sajátosságokat, a szakpolitika hatásait többek között Laki [1993], Gere [2001], Matheika [2013] dolgozta fel, az ifjúsági munkanélküliség és az oktatási részvételi hajlandóság közti összefüggést empirikusan Berde–Petró [2000] vizsgálta. A fiatalok munkanélküliségét és általában munkapiachoz való viszonyát széles társadalmi-gazdasági összefüggésében és az ezen összefüggések által meghatározott családi háttérre, illetve a család munkaerő-piaci helyzetére is figyelemmel mutatva be Laki [2002], az elmúlt évtizedek foglalkoztatáspolitikai tapasztalatai kapcsán több vonatkozásban érinti a fiatalok helyzetét Fazekas–Scharle [2012].

Ennek ellenére az ifjúsági munkanélküliséget a szakirodalomban és még inkább a szakpolitikában a mai napig inkább mint önálló – az egész gazdasági-társadalmi rendszer működési módjától és fennakadásaitól többé-kevésbé elszigetelt – kérdést kezelik. Az európai helyzettel foglalkozó cikkünk ezen a partikularizmuson igyekszik enyhíteni a vizsgálati szempontok tágítására törekedve.

A fiatalok munkanélküliségéről első megközelítésben

A munkanélküliséget az ILO definíciója szerint az aktív (munkát kereső és munkába állni kész) munkanélküliek adják, az ő számuknak a gazdaságilag aktívakhoz (a foglalkoztatott és aktív munkanélküliek összegéhez) mért aránya pedig a *munkanélküliségi ráta*. Mivel a 25 év alatti fiatalok körében az idősebb korosztályokhoz képest aránylag többen járnak iskolába, a fiatalok gazdasági aktivitása az idősebbeknél kisebb, munkanélküliségi rátájuk pedig eleve nagyobb. Ezért az ifjúsági munkanélküliség alakulása jóval bonyolultabb elemzést igényel, mint az idősebbeké. E cikkben különböző elemzési módszerekkel járjuk körbe a fiatalok (15–24 évesek) munkanélküliségének kérdését, összevetve azt az idősebbek (25–64, illetve 25–74 évesek) munkaerő-piaci helyzetét jellemző adatokkal.

Az első és a legtöbbet hangoztatott megközelítésben a fiatalok munkanélkülisége a jelenlegi válságban drámaian nőtt. Az EU–27 átlagában az Eurostat adatai szerint a 25 évnél fiatalabbak munkanélküliségi rátája 2007 és 2012 között 15,7 százalékról 22,7 százalékra, 2013 első felében pedig még tovább, 23 százalék fölé emelkedett. Ez a ráta több mint kétszer akkora, mint az idősebbeké, amely 2013 nyarán 9,6-9,7 százalék volt. Magyarországon a fiatalok munkanélküliségi rátája 2007-ben 18,1 százalékot ért el, 2013 júniusában pedig már 28,2 százalékot.¹

A fiatalok foglalkoztatási helyzete labilisabb, mint az idősebbeké, gyakrabban alkalmazkazzák őket határozott munkaidős szerződéssel vagy részmunkaidőben. A korosztályi létszámhoz (tehát nem a munkanélküliek létszámához) viszonyítva még a hosszú távú munkanélküliek aránya is nagyobb körükben, mint az idősebb korosztályokban.

Már az 1970-es évektől felfigyeltek azonban arra, először inkább csak Latin-Amerikában, majd Európában elsőként az Egyesült Királyságban, hogy a fiatalok egy jelentős

¹ A tanulmányban közölt adatok forrása – ha nincs más feltüntetve – az Eurostat-adatbázis.

része nem keres ugyan munkát, ezért nem („aktív”) munkanélküli, viszont nem is jár iskolába vagy valamilyen tanfolyamra. Ezt a csoportot, az aktív munkanélküliekkel együtt a nem foglalkoztatott, oktatásban vagy képzésben nem részesülők csoportját (*neither in employment nor in education or training, NEET*) „sem-sem nemzedéknek” nevezték el.² Mára, nem függetlenül attól, hogy a válság miatt általában is megnőtt a munkanélküliség, az EU intézményei is felfigyeltek erre a problémára. 2012-ben 5,6 millió 15–24 éves aktív munkanélküli volt az Európai Unióban, de ugyanebben a korosztályban a „sem-sem fiatalok” száma megközelítette a 7,4 milliót. Még aggasztóbb azonban, hogy a 25–29 évesek között további 6,6 millióan vannak, akik nem foglalkoztatottak, és oktatásban vagy képzésben sem részesülnek. Mekkora súlyú problémát jelent ez valójában?

A munkanélküliségi rátával ellentétben, amelyet a gazdaságilag aktív korcsoportos népességre vetítenek, a MIKK-rátát a teljes korcsoportos népességre számítják ki.

$$\text{Fiatalok munkanélküliségi rátája} = \frac{\text{Fiatal munkanélküliek száma}}{\text{Gazdaságilag aktív fiatalok száma}}.$$

$$\text{MIKK-ráta} = \frac{\text{MIKK-fiatalok száma}}{\text{Fiatal népesség száma}}.$$

2012-ben az EU-ban a MIKK-ráta a 15–24 évesek esetében 13,2 százalék, a 25–29 évesek esetében 20,6 százalék volt. Magyarország esetében a helyzet súlyosabb, rendre 14,7 és 26 százalék a megfelelő adat. Az EU-ban az oktatáson-foglalkoztatottságon kívüli fiatalok miatt jelentkező gazdasági veszteség és költség 2008 és 2011 között 34 milliárd euróval nőtt, és elérte a GDP 1,2 százalékát, 153 milliárd eurót. Magyarországon ez az összeg a GDP 2,12 százalékára, 2,1 milliárd euróra tehető (*Eurofound* [2012] 78–79. o.). A fiatalok munkaerő-piaci helyzetének megítéléséhez azonban ezek a számok önmagukban nem elegendők.

Az ifjúsági munkanélküliségtől az általános munkaerő-piaci problémákig

Bár a válság miatt a fiatalok munkanélkülisége különösen drámai képet fest, helyzetükről még többet tudunk meg, ha azt hosszabb távra visszatekintve és más korcsoportokéval összevetve is vizsgáljuk. A különböző összehasonlítások ugyanis számottevően árnyalják a képet. A következőkben négy megközelítésben végezzük el elemzésünket.

1. Számba vesszük a fiatalok munkanélküliségi rátájának hosszabb távú alakulását (fiatal munkanélküliek saját korosztályuk aktív népességén belüli aránya).

2. Megvizsgáljuk, hogy a válság hatására miként változott a fiatalok munkanélküliségének és a teljes munkanélküliségnek az abszolút szintje, és hogyan alakult a fiatal munkanélküliek aránya az összes munkanélküli között. Ezt az arányt összehasonlítjuk a fiatalok népességén belüli arányának változásával is.

² Magyar rövidítésként ajánljuk, és a továbbiakban használjuk is a *munkán, iskolán, képzésen kívüliek* rövidítésére a MIKK betűszót.

3. Ezek után közelebbről megvizsgáljuk a MIKK-ráta korcsoportonkénti és időbeli alakulását.

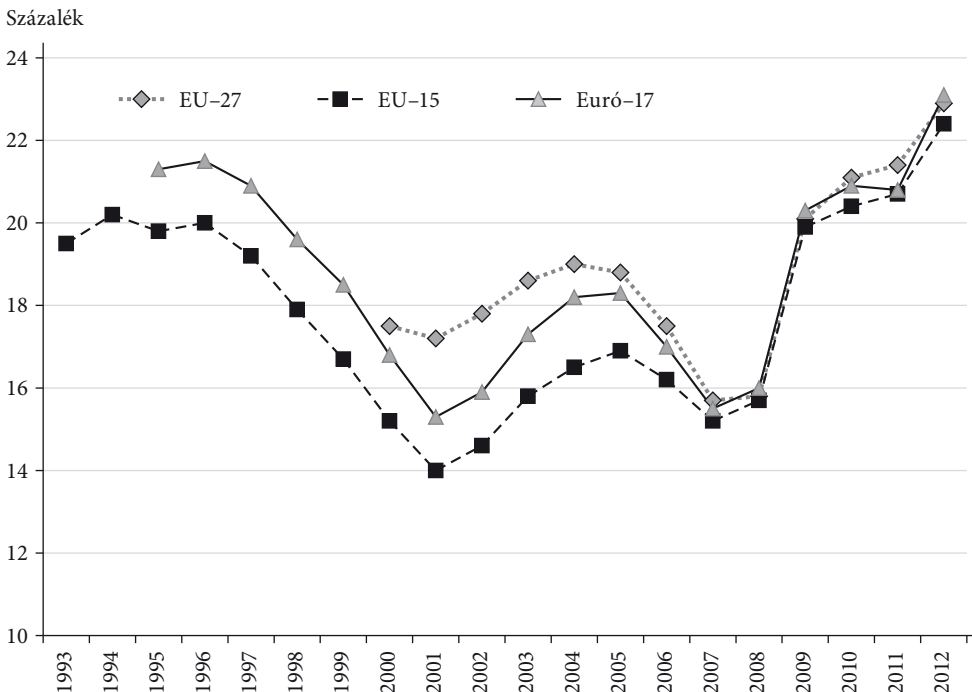
4. Kísérletet teszünk az idősebb korosztály MIKK-rátáinak becslésére is.

A fiatalok munkanélküliségi rátája

Az Eurostat adatbázisa az 1990-es évek közepéig tartalmazza az EU-15 és a 17 tagú euróövezet (Euró-17) adatait. Ebből az derül ki, hogy akkor a fiatalok munkanélküliségi rátája (azaz a fiatal munkanélküliek aránya saját korosztályuk aktív népességén belül) nem volt lényegesen alacsonyabb, mint ma, hiszen 1995–1996-ban mindkét országcsoport esetében 20–21 százalék körül alakult, szemben a 2012. évi 22–23 százalékkal. 2001-re a ráta 14–15 százalékra mérséklődött. Az EU-27-re 2000-től vannak aggregát adataink. Ettől az évtől kezdve e három országcsoport (EU-15, Euró-17, EU-27) rátája együtt mozog: 2004–2005-ig nőtt, majd a válság előtti néhány évben (a hitelboomra épülő konjunktúra éveiben) csökkent. 2008-tól a ráta ismét megugrott, és visszatért a 2000-től tapasztalt *növekvő trendhez*. A 2001 és 2012 között eltelt 12 évben tehát csupán három, de az EU-15 esetében csupán két év volt, amikor a ráta

1. ábra

A fiatalok munkanélküliségi rátája az EU-15, az Euró-17 és az EU-27 átlagában, 1993–2012 (százalék)

Forrás: Eurostat, Statistics by theme/Labour market.

esett, és csak az újonnan csatlakozó országokat is tartalmazó EU-27 esetében találunk két olyan évet, amikor a ráta kisebb volt, mint 2000 óta bármikor (1. ábra). Mindez az ifjúsági munkanélküliség tendenciaszerű (tehát nem csak a válság miatt bekövetkező) növekedésére utal. A fiatalok munkanélkülisége tehát jelentős mértékű és emelkedik, de ez a *tendencia* egyáltalán nem az utóbbi évek terméke, nem a válság rovására írható.

A csoportátlagok azonban jelentős különbségeket takarnak. A három balti ország, Szlovénia és Magyarország, valamint a legújabb tagország, Horvátország esetében a fiatalok munkanélküliségi rátája ma jelentősen magasabb, mint valaha az elmúlt másfél évtizedben, de Lengyelország, Románia és Bulgária már produkált a maihoz hasonló vagy attól magasabb rátát a 2000-es évek elején. Megállapíthatjuk, hogy bár a fiatalok munkanélküliségi rátája az EU-ban magas és a válság hatására növekvő, de fejlettségtől függően különböző mértékben, valamint hogy *sem a magas ráta jelensége és szintje, sem a ráta növekvő tendenciája nem új keletű.*

A fiatal munkanélküliek száma és aránya

Az Európai Unió 25 év alatti munkanélkülijeinek száma a 2008. első negyedévi négymillióról 1,6 millióval (39 százalékkal) nőtt 2013 első negyedévére, míg az idősebbeké ennél gyorsabban, 12,1 millióról 8,7 millióval (72 százalékkal) emelkedett. A fiatal munkanélküliek száma ráadásul a 2000-es évek elejéhez képest is kisebb mértékben nőtt, mint az idősebbeké.

A súlyos ifjúsági munkanélküliséggel küszködő Spanyolországban a jelzett időszakban közel megduplázódott, majdnem félmillióval nőtt a 25 év alatti munkanélküliek száma, de 2013 első negyedévében ez a szám még így is alacsonyabb, mint az 1980-as évek második felében vagy 1995 közepén volt. Az idősebb munkanélküliek száma viszont 2007-hez képest jóval nagyobb ütemben – és a válság előtti időkhöz képest is gyorsabban – nőtt, mára messze meghaladja az elmúlt három évtized csúcspontjait. Igaz ez az euróövezet más válságországaira is, így Görögországra, Olaszországra, Írországra, Portugáliára. A kelet-európai új tagországok esetében a válság hatására az idősebb munkanélküliek száma részben dinamikusabban, részben hasonló ütemben emelkedett, mint a fiataloké. A fiatal munkanélküliek számának relatív növekedése inkább a fejlettebb országokban haladta meg az idősebbekét mind a válság elmúlt öt évéhez, mind a 2000-es évek elejéhez képest.

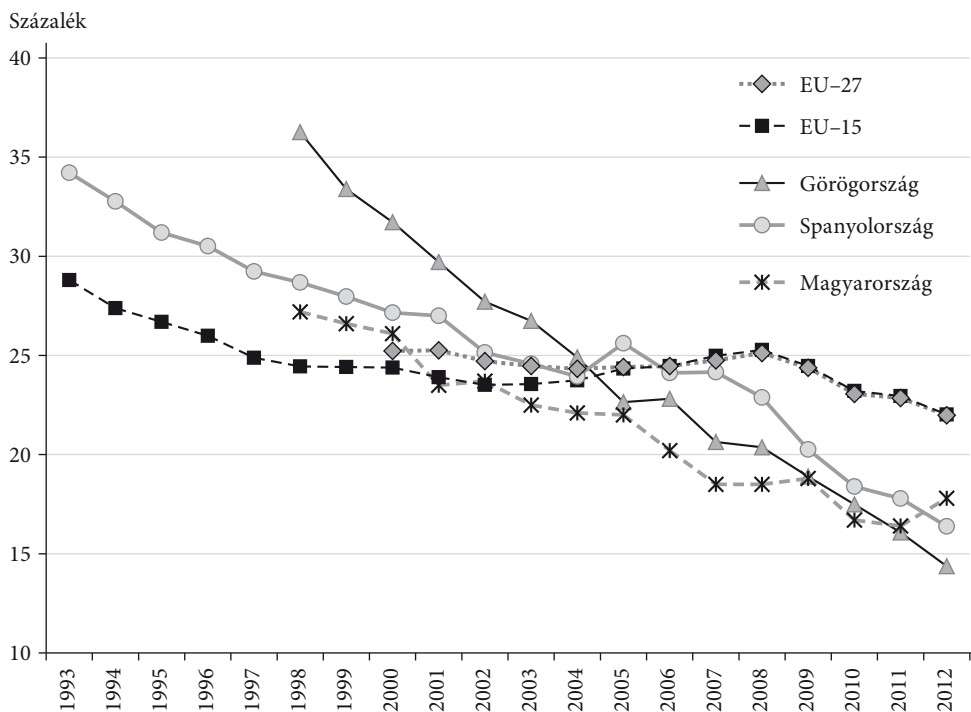
Ennek ellenére általánosan elfogadott vélemény, hogy a fiatalok munkanélkülisége érzékenyebben reagál a válságokra, vagyis válság idején gyorsabban nő, mint a teljes munkanélküliség, azaz mint az idősebb korosztályok munkanélkülisége (OECD [2008], ILO [2010], Choudhry és szerzőtársai [2011], Bell–Blanchflower [2011]). Ezt az eredményt a fiatalok munkanélküliségi rátája százalékpontokban mért változásának elemzése adja. Ez a módszer azonban problematikus. Egyfelől azért, mert, mint azt a bevezetőben jeleztük, a fiatalok munkanélküliségi rátája a népességszámukhoz képest a kis aktivitási arány miatt eleve is magasabb, mint a felnőtteké. Ezért egyes kutatók (például Choudhry és szerzőtársai [2011]) az elemzésekben a fiatalok munkanélküliségi rátájában a nevezőt a korosztályi népesség létszámára cserélték. Ez azonban nem oldja

meg, csupán újabbra cseréli a problémát, hiszen a fiatal és felnőtt lakosság munkanélküliségi rátája ebben az esetben sem lesz egynemű, és így problémamentesen összehasonlítható. De a ráták különböző tartalma mellett a százalékpontra alapozott számítás önmagában is vitatható. Mint *O'Higgins* [2001], [2010] többször is megjegyzi, a százalékpontos változás, amennyiben az ILO-féle munkanélküliségi rátákkal számolnak, drámaibb képet fest a fiatalok esetében az eleve magasabb ráta miatt.

A százalékpont tehát önmagában nem tájékoztat megfelelő részletességgel a vizsgált ráta változásának mértékéről. Arra alkalmasabb a ráta változásának *százalékos* mértékét használni. (Hány százalékkal nőtt a munkanélküliségi ráta a fiatalok, és hány százalékkal az idősebbek körében.) Összehasonlítva az Európai Unió 24 tagországa és az Egyesült Államok korosztályonkénti munkanélküliségi rátáinak növekedési ütemét 2005–2009 között, *O'Higgins* [2010] megállapítja, hogy a fiatalok munkanélküliségi rátájának a felnőttekéhez mért rugalmassága 1-nél kisebb (tehát a fiatalok munkanélküliségi rátája lassabban nő, mint az idősebbeké). Hasonló eredményre jutunk az OECD-átlagok 1970 és 2011 közötti vizsgálata alapján: e bő négy évtized többségében a fiatalok munkanélküliségi rátája százalékban (tehát nem százalékpontban) mérve kisebb mértékben nőtt, mint a teljes munkanélküliségi ráta.

2. ábra

A fiatal munkanélküliek aránya a munkanélküliek teljes körén belül Spanyolországban, Görögországban és Magyarországon,* 1993–2012 (százalék)

* A magyar adatokat az összehasonlítás kedvéért tüntetjük fel.

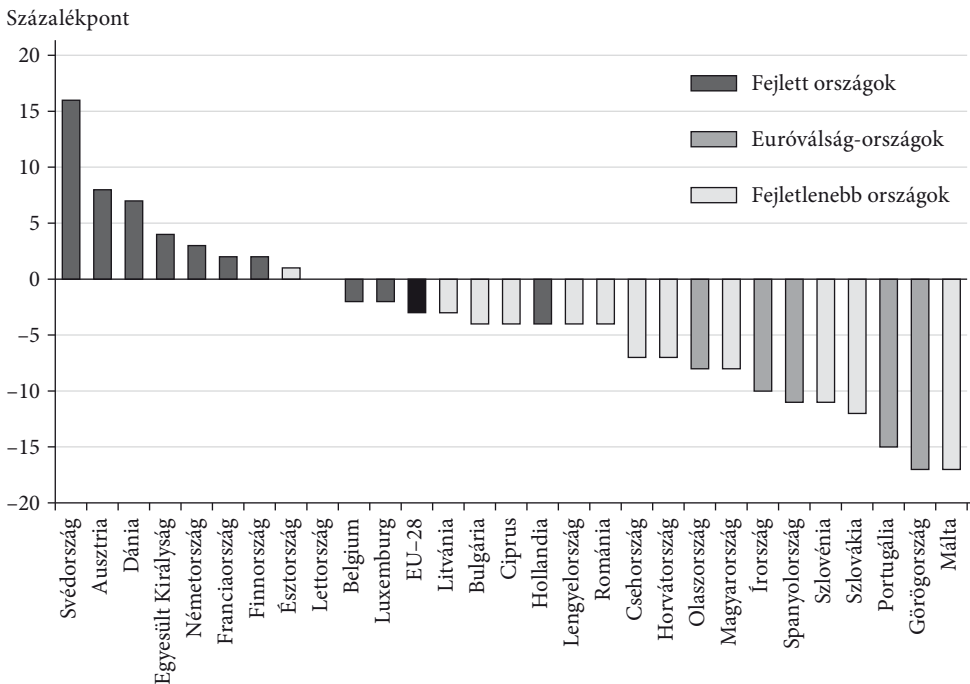
Forrás: saját számítás az Eurostat, Statistics by theme/Labour market alapján.

Még egyszerűbbnek tartjuk azonban a fiatalok munkanélküliségének relatív súlya meghatározásakor annak vizsgálatát, hogyan alakul a 15–24 éves munkanélküliek aránya a munkanélküliek teljes körén (15–74 évesek) belül. Tehát a továbbiakban a fiatal munkanélküliek száma/összes munkanélküliek száma hányadost vizsgáljuk. Először is megállapítható, hogy a 15–24 éves munkanélküliek aránya a munkanélküliek teljes körén (15–74 évesek) belül az EU-átlagában és minden országában *csökkent* a jelenlegi válság során (tehát 2008-tól), másodszor pedig az, hogy az EU *kevésbé fejlett* országainak szinte mindegyikében *hosszabb távon is csökkenő* trendet követ.

Az EU átlagában (27 ország, illetve 2013-tól 28 ország) a fiatalok aránya az összes munkanélküli között növekedett ugyan a 2000-es évek közepén kezdődő, hitelalapú fellendüléssel, de ez a növekedés csak a válság első évéig (2008-ig) tartott, amikor elérte a 25 százalékot. Ezt követően csökkenés következett. Az EU mai tagországai közül Észtország mellett csak 7 fejlett országban (Ausztria, Dánia, Egyesült Királyság, Finnország, Franciaország, Németország, Svédország) volt nagyobb a fiatalok aránya az összes munkanélküli között 2012-ben, mint 2000-ben. A kelet-európai immár 11 új tagország túlnyomó többségében is a válság előtt legalább egy évben magasabb volt a mutató értéke a 2012.

3. ábra

A fiatal munkanélküliek arányának változása a munkanélküliek teljes körén belül, 2000–2012 (százalékpont)

Megjegyzés: euróváltás-országok: Portugália, Írország, Olaszország, Görögország, Spanyolország (PIIGS), fejletlenebb országok: a 13 legújabb tagország. Ausztria esetében az adat 2012 helyett 2011-re vonatkozik.

Forrás: saját számítás az Eurostat (Statistics by theme/Labour market) adatai alapján.

évi értéknél. A fiatal munkanélküliek arányának hosszabb távú csökkenése különösen erőteljes azokban az országokban (például Spanyolországban és Görögországban), amelyeket e téren éppen a legrosszabb helyzetűként szokás emlegetni (2. ábra és 3. ábra).

Általánosságban megállapíthatjuk tehát, hogy egyrészt ellentétben a fiatal munkanélküliség drámaiságáról szóló narratívák által sugallt képpel, a válság hatására a fiatalok aránya szinte minden országban *csökkent* a munkanélküliek között, másrészt azonban *hosszabb távon* (az elmúlt bő évtizedben) a fiatalok munkanélküliségének relatív súlya a kevésbé fejlett országokban általában csökkenő, *a fejlettebbekben viszont általában növekvő hajlamú* volt. Ez utóbbi szempontból tehát az ifjúsági munkanélküliség nem a fejletlenebb, hanem éppen a fejlettebb EU-országokban jelent nagyobb gondot. Bizonyára ez a tény is szerepet játszik abban, hogy az EU-n belül az utóbbi időben nagyobb figyelem fordul az ifjúsági munkanélküliségre.

Am a fiatal munkanélküliek összes munkanélkülin belüli arányának csökkenését magyarázhatja a fiatalok népességen belüli arányának csökkenése is. Ezért megvizsgáltuk a fiatal munkanélküliek/összes munkanélküli hányados változásának és a népességi arány változásának viszonyát. A népességi arány számításánál ugyanazt a korosztályt, tehát a 15–74 éves népességet vettük alapul, amit a munkanélküliségi ráták számításánál is alapul vesznek. A fiatalok népességi aránya tehát a 15–24 éves korosztálynak a 15–74 éves korosztályon belüli arányára vonatkozik. A fiatal munkanélküliek/összes munkanélküli hányadosot összehasonlítjuk a fiatal népesség/ teljes népesség hányadosával, az így definiált arányokat összevető rátát *relatív ifjúsági munkanélküliségnek* (RIM) nevezzük:

$$\text{RIM} = \frac{\text{Fiatal munkanélküliek száma/az összes munkanélküli}}{\text{Fiatalok aránya a népességben}}$$

Az EU–27-re 2000-től állnak rendelkezésre aggregált adatok. Az EU összességében a 15–24 éves korosztály aránya a 15–74 éves korosztályból hosszú évek, így 2000 óta is csökken. A fiatal munkanélküliek összes munkanélkülihez viszonyított aránya azonban, mint láttuk, 2000 után hullámzásokat is mutat. Ennek megfelelően a RIM is hullámzott: nőtt a válság előtti és csökkent az azt követő években. 2012-ben azonban alacsonyabb volt, mint az azt megelőző 12 évben bármikor (4. ábra).

Arra jutottunk tehát, hogy a fiatal munkanélküliek arányának változásait a munkanélküliek teljes körén belül *nem* a fiatal korosztály létszámának alakulása határozza meg. A korcsoporti súlyok e viszonylagos irrelevanciájára vonatkozó megállapításunk egybevág *Korenman–Neumark* [2000] eredményeivel. A szerzők 15 OECD-ország 1970 és 1994 közti munkanélküliségi adatainak vizsgálata alapján jutottak arra a következtetésre, hogy „a fiatalok munkanélküliségi rátája sokkal inkább reagál az általános munkaerő-piaci javulásra, mint a korcsoport létszámcsökkenésére” (97. o.).

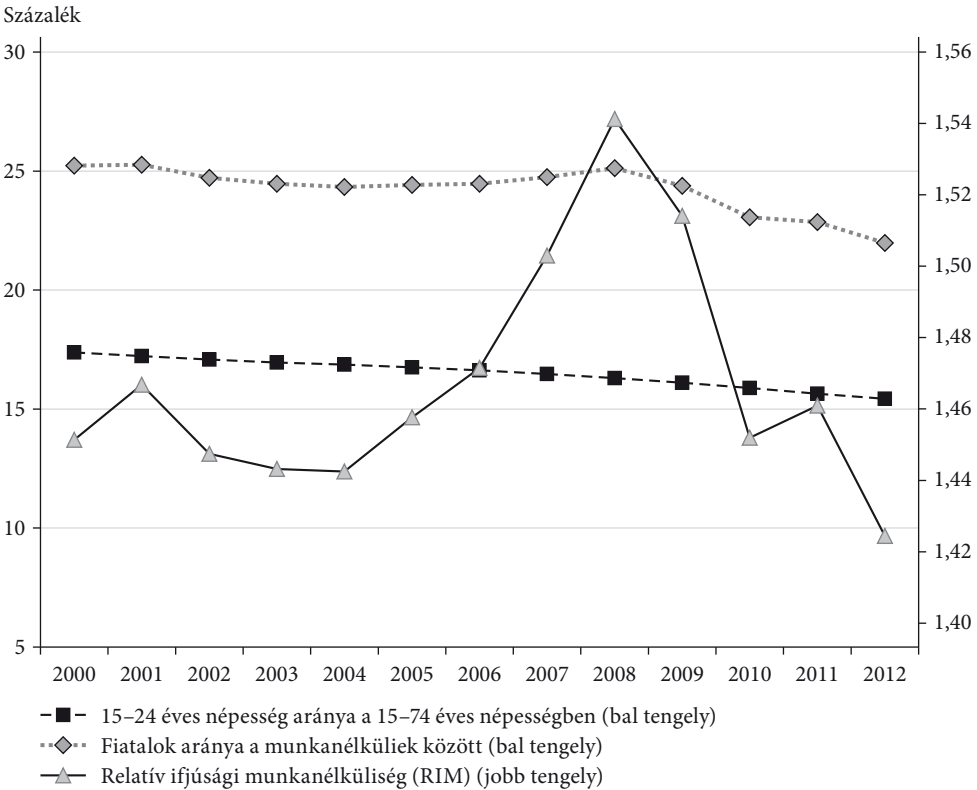
Hasonlóan a fiatal munkanélküliek/összes munkanélküli hányados átlagértékéhez, a RIM-átlag mögött is az országcsoportok különbségei húzódnak meg.³ 2012-ben a RIM alacsonyabb vagy hasonló szinten állt a 15 kevésbé fejlett EU-tagországban (a Horvátország nélkül vett tíz kelet-európai, valamint az euróválsággal érintett öt

³ Az országokként részletezett számítások eredményeit a szerző kérésre rendelkezésre bocsátja.

4. ábra

A relatív ifjúsági munkanélküliség (RIM) alakulása az EU-27-ben, 2000–2012

Forrás: saját számítás az Eurostat (Statistics by theme/Labour market) adatai alapján.

régebbi tagországban), mint az 1990-es évek végén. Ugyanez azonban legfeljebb három országra mondható el a tíz legfejlettebb (Ausztria, a Benelux országok, Dánia, Egyesült Királyság, Finnország, Franciaország, Németország, Svédország) tagország közül. Vagyis a fejlett országok többségének RIM-értéke, annak ellenére, hogy 2008 után csökkent, 2012-ben még mindig magasabb volt, mint az 1990-es évek végén.

Mindez megerősíti azt a korábbiakban is megfogalmazott állítást, hogy a fiatalok munkanélküliségének relatív jelentősége elsősorban az EU fejlettebb országaiban nőtt. Ennek magyarázatául szolgálhatnak a migrációs trendek, nevezetesen, hogy a keleti, illetve fejletlenebb tagországokból a fejlettebbekbe áramlik a fiatal munkaerő. Bár itt további vizsgálatok szükségesek, megjegyezzük, hogy egy ilyen következtetésnek ellentmond a spanyol eset. Spanyolországba köztudottan nagyszámú bevándorló érkezett a 2000-es évek második felének hitelalapú fellendülése során, a fiatalok munkanélküliségének súlya, mint láttuk, mégis minden szempontból csökkent nemcsak a válság után, de már előtte is. A spanyol RIM-mutató 1998 és 2012 között szinte folyamatosan csökkent (2,3-ról 1,4-re). További, talán még valószínűbb magyarázattal szolgálhat a fiatalok felsőbb szintű, iskolarendszerű képzésben való részvételének növekedése a kevés-

bé fejlett tagországokban. A magyar példa alapján erre utal a tanulásnak mint a munkalehetőségek hiányára adott válasznak a bemutatása (*Berde–Petró* [2000]), valamint az a fejlődéssel járó történelmi tendencia, hogy a munkába állás ideje kitolódik (*Laki* [2002]).

Akármi is az indok, amelynek feltárását további kutatásoknak kell elvégezniük, eddigi eredményeink lényege mindenestre változatlanul az, hogy az ifjúsági munkanélküliség relatív szintje elsősorban a fejlettebb országokban nőtt az elmúlt bő egy évtizedben.

Mindezek alapján megállapítható az is, hogy az ifjúsági munkanélküliségnek szentelt kitüntetett figyelem a behatóbb, a munkaerőpiac egészére vonatkozó elemzés alapján nem teljesen indokolt, hiszen *az idősebbek munkanélkülisége még a fiatalokénál is jobban nőtt*. Ezzel azonban még nem értünk az ifjúságot fenyegető munkaerő-piaci veszélyek feltárásának végéhez.

Eddig ugyanis az ILO-definíció szerinti, tehát „aktív” munkanélküliségi rátákat vizsgáltuk. A „munkátlanság” azonban messze nem azonos az aktív munkanélküliséggel. A tétlen, nem tanuló, de nem is dolgozó emberek tömege nő, és ez a helyzet, úgy tűnik, elsősorban a fiatalokat érinti. Ezért a következő alfejezetben ezt a kérdéskört, tehát a munkán, iskolán, képzésen kívüliek (MIKK) problémáját vizsgáljuk meg.

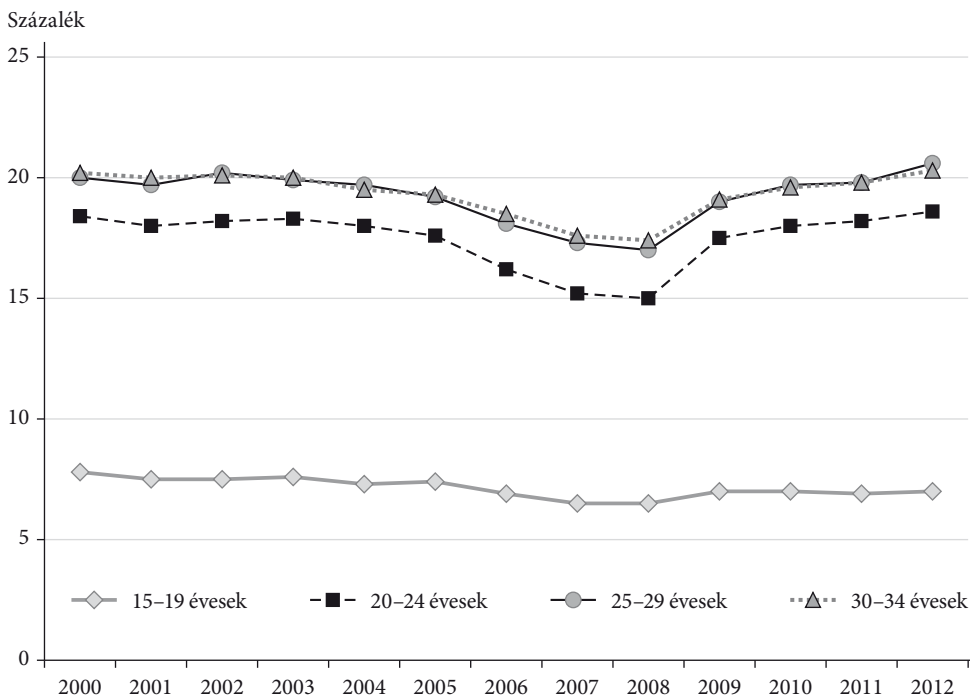
A munkán, iskolán, képzésen kívüli fiatalok problémája

Mint az előzőkből láttuk, a válság nem generálta, legfeljebb némiképpen súlyosbította az európai munkaerőpiac problémáit a válság előtti évekhez képest. Ezzel magára vonta a politika figyelmét is, amelyet a válság előtti „buborékévek” elaltattak. Így került előtérbe a munkán, iskolán, képzésen kívüliek kérdése, pedig mint korábban említettük, ezt a problémát már az 1970-es években felvetették. Ennek ellenére még az 1990-es években is inkább csak „latin” (fejlődő világbeli) problémaként, illetve mint az Egyesült Királyságban lelkes kutatók speciális témájaként jelent meg a szakirodalomban (*Clark–Summers* [1978], *Diez de Medina* [2001], *Filgueira–Fuentes* [2001]) anélkül, hogy az európai kormányok vagy az EU intézményei különösebb figyelmet szenteltek volna neki. Még a válság első éveiben is – hasonlóan a fiatalok „aktív” munkanélküliségének problémájához – inkább csak spanyol, majd görög sajátosságnak tűnt. Ahogy azonban nőtt a munkanélküliség általános mértéke az EU-ban, úgy súlyosbodott (bár mint láttuk, nem arányosan) a fiatalok problémája, elérve azt a szintet, ami kikényszerítette a kitüntetett figyelmet. A késedelem oka nem utolsósorban az volt, hogy a válság hatására folytatott „tűzoltásban” a munkahelyek megőrzése volt a cél, a munkahelyteremtésre – amely az újonnan piacra lépők, így különösen a fiatalok számára a legfontosabb – vagy egyáltalán nem, vagy kevésbé fordítottak gondot. Ennek következményeként a fiatalok *foglalkoztatási rátája* sokkal gyorsabban esett, mint az idősebb korosztályoké. Az EU-27 átlagában 2008 és 2012 között a foglalkoztatási ráta a 15–24 éves korosztályban 37,3 százalékról 32,9 százalékra, miközben a 25–64 éves korosztályban 79,5-ről csak 77,2 százalékra csökkent. Az 55–64 évesek foglalkoztatási rátája eközben még nőtt is.

További, az európai munkaerőpiac más problémáihoz hasonlóan nem új keletű, de a válság hatására reflektorfénybe kerülő probléma a 15–24 évesek oktatási rész-

5. ábra

Az EU-27 MIKK-rátái korcsoportonként, 2000–2012 (százalék)

Forrás: Eurostat (Statistics by theme/Education and training/Transition from education to work, early leavers from education and training).

vételének elégtelensége. E korosztály oktatásban való részvételének aránya az EU-27 átlagában 1998 óta (az Eurostat eddig közlő visszamenőleg adatokat) egészen 2005-ig dinamikusan nőtt. 2006-ban az arány hirtelen visszaesett. Azt ezt követően meginduló fejlődés már jóval kisebb ütemű volt, mint korábban, és a 2005. évi csúcértéket (60,2 százalék) csak 2009-re érte el.⁴

De talán még mind ez sem lett volna elég a korosztállyal való törődésre, ha nincsenek azok a megszorítások (például a tandíjemelések) elleni megmozdulások és zavargások, amelyekben a fiatalok nagy számban és arányban vettek részt, sőt nemegyszer vezető szerepet játszottak.

Ellentétben az „aktív” munkanélküliséggel, a munkán, iskolán, képzésen kívüliek problémája mind méreteiben, arányaiban, mind tendenciájában súlyosabb a kevésbé fejlett, mint a fejlett tagországokban. Csökken a legfejlettebb tíz EU-tagország (Ausztria, a Benelux országok, Dánia, Egyesült Királyság, Finnország, Franciaország, Németország, Svédország) azon fiataljainak hányada a 27 EU-tagország összes ilyen fiatalja között, akik sem nem foglalkoztatottak, sem nem vesznek részt oktatásban/képzésben (2011-ben 35,3 százalékot tett ki).

⁴ Eurostat statistics by theme, Participation rates in education by age and sex.

A fiatal (15–34 éves) „sem-sem nemzedékről” az Eurostat 2000-ig visszamenőleg közlő adatokat. Mint az 5. ábrából látszik, a MIKK-ráta a válság hatására nőtt, de hasonlóan az ifjúsági munkanélküliséghez, még 2012-ben sem volt lényegesen magasabb, mint a 2000-es évek elején, sőt a 15–19 éves korosztályban még némi mérséklődést is láthatunk. A 2000-es évek közepi konjunktúrájának köszönhető csökkenést tehát a válság lényegében csak visszarendezte, s a 2000-es évek eleji szintre emelte a MIKK-rátákat.

A munkán, iskolán, képzésen kívüliek problémája súlyosabb, mint a konvencionális értelemben vett „aktív” munkanélküliség, és a munkanélküliség problémájának mélyülését, a fiataloknak a munkaerőpiactól, sőt a társadalomtól való elfordulásának tendenciáját rejti.

Először is bár képzettségtől függően jelentős különbségekkel találkozunk, mégis általában elmondható, hogy a fiatalokat könnyebben bocsátják el, aminek oka, hogy nagyobb arányban alkalmazzák őket kevésbé biztos foglalkoztatási formákban (határozott idejű szerződés, részmunkaidő, gyakornoki állás és egyéb „prekárius” formák), mint az idősebbeket. Tapasztalatlanságuk miatt, aminek orvoslása a munkaadóktól időt és pénzt igényelne, nehezebben is találnak munkát. Ez a perspektívátlanság érzetét hozza számukra: hogy nem nyerhetnek vagy csak keveset, amit bármikor el is veszíthetnek.

Másodszor, a munkalehetőségek szűkülése vagy nem elég dinamikus bővülése a gyorsan változó-fejlődő technológiákkal és termelési struktúrával együtt a foglalkoztathatóságot növekvő mértékben a képzettség szintje, specifikuma függvényévé teszi. Ez azzal jár, hogy az újonnan munkaerőpiacra lépőknek egyre nagyobb erőfeszítést kell tenniük a piac igényeihez való alkalmazkodásban. Ha a munkavállaló fenn akarja magát tartani, pénzt kell keresnie, még hozzá a munkaerő-piaci trendek és a jóléti állam leépülése miatt egyre romló feltételek között. A nyomott bérek és csökkenő szociális ellátások mind kisebb teret adnak a bér munka és az önmegvalósítás közti manőverezésre. Így – és ez egy fiatal számára különösen kiábrándító lehet – a közvetlen létfenntartásnak a tágabb értelemben vett létezés növekvő mértékű feladása az ára. Ez csalódottságot, haragot szül, és a boldogulásukat nem találó fiatalok egyre inkább elfordulnak a társadalomtól.

Harmadszor, a fiatalok társadalmi kötöttsége kisebb, mint az időseké, hiszen többnyire nincs gyermekük, vagyonuk, társadalmi pozíciójuk, amiért felelősséget éreznének, miközben valamiféle háttérrel még biztosít számukra az őket felnevelő család.

Mindez oda vezet, hogy könnyebben adnak utat társadalmi elégedetlenségüknek, és/vagy hamarabb fordulnak az önpusztító életformák felé, mint az idősebb korosztályok tapasztaltabb, „valamit már elért” tagjai. Egy ilyen nemzedék veszélyes a *status quóra*. Elég, ha az elmúlt öt év európai és amerikai mozgalmaira és tüntetéseire gondolunk (lásd például *Afatsawo* [2011], *Huffington* [2011], *Karimi–Sterling* [2011], *Sassen* [2011]). Bár a fiatalok nem azonosak a tiltakozó tömegekkel, gyakorta motorjai az eseményeknek, miként 1968-ban is azok voltak. Főként azokban az országokban, ahol a válság különösen súlyos teherrel nehezedik a lakosságra, a fiatalokat eltartó szülőkre, és ahol a demokratikus érdekérvényesítés intézményei viszonylag fejletlenek.

Mascherini [2012] az Eurofound adatai alapján térképeken ábrázolja a MIKK-sűrűséget és a társadalmi tiltakozó akciókat országok szerint. A MIKK-ráta külön-

nösen magas Spanyolországban, Olaszországban, Görögországban, Bulgáriában, Romániában és Írországban, magasnak számít az Egyesült Királyságban és Lettországban. A politikai és szociális mozgalmak aktivitása a legmagasabb Portugáliában, Spanyolországban, Olaszországban és Görögországban.

A munkán, iskolán, képzésen kívüliek problémája minden korosztályban

Hangsúlyozni kell, hogy a fiatalok gyengülő munkaerő-piaci integráltsága mögött a munkaerőpiac általános állapotának romlása húzódik. A második világháború óta soha nem volt annyi munkanélküli Európában, mint napjainkban. 2009 óta az EU-15-ök munkanélkülisége meghaladja a második világháború utáni időszakban valaha elért legmagasabb értéket: 1994-ben 17,7 millió 15–74 éves munkanélküli volt, ami a gazdaságilag aktív lakosság 10,5 százalékával ért fel, 2012 júliusában a megfelelő adatok rendre 21,7 millió és 11,2 százalék.⁵ Az EU-27-re 2000-tól közöl adatokat az Eurostat. A válság előtti legrosszabb év 2004 volt, amikor a munkanélküliség elérte a 9,3 százalékot, ami 21,2 millió főt jelentett. 2013 júliusában ennél 5,2 millió fővel többen voltak munka nélkül, és a munkanélküliségi ráta 10,9 százalékon állt.⁶

Felmerül a kérdés, hogy ha az „aktív” munkanélküliség általában ilyen magas, akkor mekkora lehet a munkán, iskolán, képzésen kívüliek tábora általában, illetve az idősebb korosztályokban. Az Eurostat csak a 15–34 éves korú munkán, iskolán, képzésen kívüliekre közöl adatot, ezért saját kalkulációt készítettünk az idősebb munkán, iskolán, képzésen kívüliek arányára vonatkozóan.

A becsléshez a korcsoportonkénti inaktív lakosság létszámából és az oktatásban/képzésben részt vevő 25–64 éves inaktívak arányából indultunk ki, amit csak 2007-re és 2011-re ad meg az Eurostat, ezért a hiányzó MIKK-rátákat csak erre a két évre számoltuk ki. Ezen adatokhoz hozzávettük a formális vagy informális képzésben részt nem vevő munkanélküliek számát korcsoportonként. A MIKK-ráták kiszámításának alapjául szolgáló 25 évesnél idősebb inaktívak számából csak az öregkori nyugdíjasokat vontuk le, mivel úgy gondoljuk, a többi nyugdíj (a nagyfokú rokkantság kivételével, amelyre részletes adatok nem állnak rendelkezésre EU-szinten sem az idősebb, sem a fiatalabb korosztályban) nem akadályozza meg teljes egészében a munkavállalást. Az összes nyugdíjas 2011. évi számát az Eurostat Social protection/Pensions beneficiaries 2006–2010-es adatai alapján extrapolálással becsültük. Feltételeztük, hogy minden öregkori nyugdíjas idősebb 54 évesnél, és minden 64 évnél idősebb ember nyugdíjas. Az 55–64 éves nyugdíjasok számát úgy kaptuk meg, hogy az összes öregkori nyugdíjas számából kivontuk a 65 évesnél idősebb inaktívakat. Ez az eljárás a 35–64 éves munkán, iskolán, képzésen kívüliek számát nem, illetve kevésbé befolyásolja, de a 35–54 és 55–64 éves korcsoport közötti eloszlásukat, és így e korcsoportok MIKK-rátáját igen. Ha vannak 55 évesnél fiatalabb öregkori nyugdíjasok is, akkor a 35–54 évesek rátájának alacsonyabbnak, az 55–64 évesekének magasabbnak kell lennie a kapott eredményekhez képest.

⁵ Eurostat, Statistics by theme/Unemployment by sex and age groups annual and monthly average.

⁶ Uo.

Az eredményeket az 1. táblázat és a 6. ábra tartalmazza.

1. táblázat

Az EU-27 MIKK-rátái korcsoportonként, 2007 és 2011 (százalék)

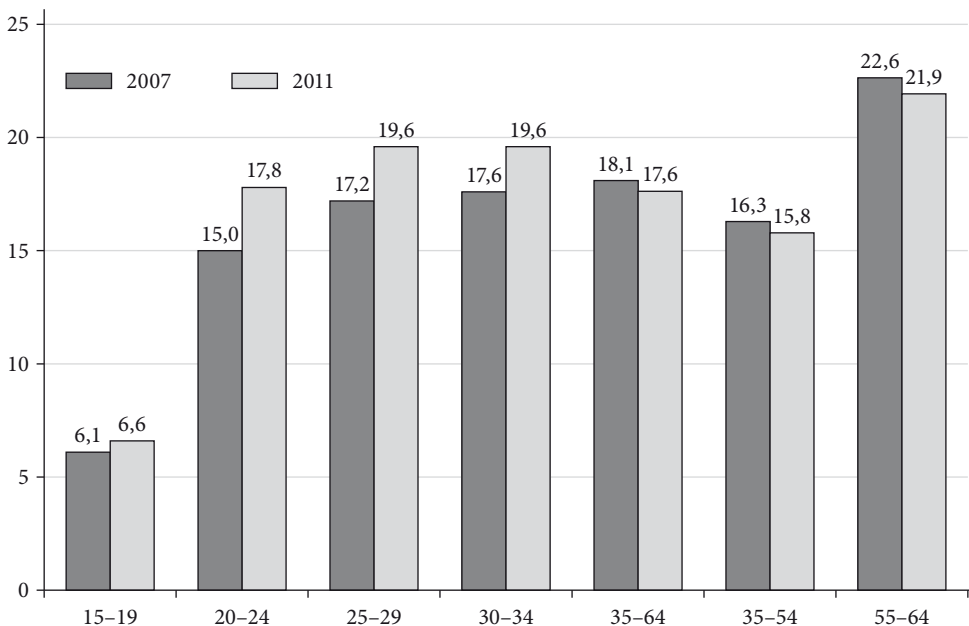
	2007	2011
EUROSTAT		
15–19 évesek	6,1	6,6
15–24 évesek	10,7	12,5
20–24 évesek	15,0	17,8
20–34 évesek	16,6	19,0
25–29 évesek	17,2	19,6
30–34 évesek	17,6	19,6
SAJÁT BECSLÉS		
35–64 évesek	18,1	17,6
35–54 évesek	16,3	15,8
55–64 évesek	22,6	21,9

Forrás: a 15–34 éves korosztályokra Eurostat, a 35–64 éves korosztályokra saját becslés az Eurostat adatai alapján.

6. ábra

Az EU-27 MIKK-rátái korcsoportonként, 2007 és 2011 (százalék)

Százalék

Forrás: 1. táblázat.

Az adatokból a következőket szűrhetjük le:

- 2007 és 2011 között a MIKK-arány a fiatalabb (15–34 éves) korcsoportokban nőtt, a 35 éves és idősebb korosztályokban viszont mérséklődött. Ennyiben a fiatalokra irányuló fokozottabb figyelem indokolt.

- A 15–19 éves korosztályt leszámítva, amelynek többsége még tanköteles, a MIKK-ráta a legalacsonyabb a 35–54 éves korosztályban, és legnagyobb az 55–64 éves korcsoportban.

- A fiatalabbak között 2011-ben a 25–34 évesek körében volt a legmagasabb a MIKK-ráta. Meg kell jegyeznünk, hogy ennek ellenére az Európai Bizottság *ifjúsági garanciaprogramja* csak a 15–24 éves korosztályt célozza.

- A legfőbb tanulság azonban az, hogy az idősebb korosztályokban is magas, és a fiatalabbakhoz képest nem lényegesen alacsonyabb a MIKK-ráta. Míg a fiatal munkanélküliségi ráta több mint kétszer magasabb a felnőttek rátájánál, addig a MIKK-rátákban (a 15–19 éves, túlnyomórészt még iskolás korosztályt most sem számítva) viszonylag kicsi az eltérés, akár százalékpontban, akár százalékban mérjük is ezt a különbséget. A 35–64 éves korosztályban 2011-ben 37–39 millió ember nem dolgozik, de nem is tanul vagy vesz részt szakképzésben. A legaktívabb, 35–54 éves korcsoportban ez a szám körülbelül 23 millió fő. (A 15–64 évesek körében 57–59 millió fővel számolhatunk.). Ennek tükrében a munkán, iskolán, képzésen kívüli fiatalok problémája némiképpen eltúlzottnak tűnik, amihez képest elhanyagolják a hasonló helyzetű idősebbek problémáját.

További kutatások szükségesek a munkán, iskolán, képzésen kívüliek korcsoportjaira vonatkozóan, ugyanis a teljes inaktivitást nemcsak a társadalomtól való elfordulás, hanem például betegség vagy gyermekgondozás is indokolhatja. Valószínű, hogy az idősebb korosztályokban az ilyen okok miatt nagyobb arányban maradnak munkán, iskolán, képzésen kívül, tehát a fiatalok körében a társadalmi tevékenységekből való kizorulás és a hosszabb távon vele járó társadalmi marginalizáció veszélye nagyobb. A politika részéről ez is indokolja a 25 év alattiakra irányuló kiemelt figyelmet.

Ezen túlmenően további kutatások szükségesek az idősebb generációk MIKK-rátájának hosszabb távú alakulására, valamint a különböző tagországok között e téren mutatkozó különbségekre vonatkozóan is. Hipotézisként megfogalmazható, hogy a kevésbé fejlett országokban ez a ráta a kiterjedtebb informális gazdaság miatt magasabb, mint a fejlettekben, bár az informális gazdaság szerepére a munkán, iskolán, képzésen kívüli fiatalok arányának megítélésekor is figyelmet kell fordítani.

Mindezzel együtt is a MIKK-ráták bemutatott alakulása és az eddig tárgyalt folyamatok arra utalnak, hogy a fiatal munkanélküliek problémája nem választható el az idősebbek munkaerő-piaci helyzetének nehézségeitől. Az idősebb generációk, a „szülők” munkanélkülisége, kereseti viszonyaik, munkakörülményeik és perspektíváik meghatározó jelentőségűek a munkán, iskolán, képzésen kívülivé válásra és a jelenség fenntarthatóságára, illetve orvoslására. Ez a probléma az ifjúság körében csak a jéghegy csúcsa, a válság munkakeresletet csökkentő hatásán túl a kielégítő munkalehetőségek hosszú távú és nem csak a fiatalokat érintő tendenciaszerű hanyatlásának jelzője. Az OECD.StatExtracts adatai szerint az OECD 21 EU-tagországának átlagában a 15–64 évesek foglalkoztatási rátája ma alacsonyabb, mint az 1960-as években volt. Az 1970-es évek válsága következtében 58-59 százalékra zuhanó foglalkozta-

tási ráta 1982 után ismét növekedésnek indult, de ez nagymértékben a részmunkaidősök, ezen belül a nem önként részmunkaidőben dolgozók, valamint az egyéb atipikus foglalkoztatási formák aránynövekedéséből adódott.

Megoldási kísérletek – az ifjúsági garanciaprogram és a feltétel nélküli alapjövedelem

A következőkben két kezdeményezést mutatunk be, amelyek több tekintetben is lényegesen eltérnek egymástól. Először is a társadalom különböző szféráiból származnak: az egyik az Európai Unió Bizottságnak javaslata, a másik a civil szféráé. A másik különbség, hogy az előbbi a problémák parciális szemléletét tükrözi, és ehhez szabja az alkalmazott módszert, a másik viszont egészében kezeli és kívánja orvosolni a társadalmi bajokat, amelyeknek gyújtópontja mindig a munkapiac.

Az ifjúsági garanciaprogram

Az ifjúsági garanciaprogram az Európai Unió Mozgásban az ifjúság (*Youth on the move*) zászlóshajó-kezdeményezésének része (EB [2010]). Az ifjúsági garanciaprogram célja, hogy visszavezesse a fiatalokat az intézményes munkaerőpiacra vagy azonnal, vagy képzés-átképzés után. A 2014–2020 közötti periódusban az ifjúsági garanciaprogram keretében 8 milliárd eurót szánnak olyan programok támogatására, amelyek a 25 százalékosnál nagyobb ifjúsági munkanélküliségi rátával sújtott területeken élő 25 év alatti munkanélküli fiataloknak nyújt munka- vagy képzési lehetőséget az iskolából vagy a munkaerőpiacról való kikerülésüket követő négy hónapon belül. Az elképzelés tehát a legveszélyeztetettebb réteget célozza, és annak a lehető leggyorsabb segítséget kívánja nyújtani.

Ez az elképzelés nem előzmény nélküli, már több fejlett országban (például Ausztriában, Finnországban, Dániában, Franciaországban, sőt Csehországban is) sikerrel alkalmaztak ilyen programokat (EC [2012] 14–15. o.). Magyarországon 2012 augusztusában indult hasonló célú program Első munkahely garancia elnevezéssel. Ez a foglalkoztatóknak nyújtott bérköltség-visszatérítéssel igyekszik növelni a fiatalok munkalehetőségeit, képzési elemet nem tartalmaz. Sőt a kormány a foglalkoztathatóság céljainak némiképpen ellentmondva 2012. szeptember elsejétől 18-ról 16-ra szállította le a tankötelezettség korhatárát.

Az ifjúsági garanciaprogram törekvései a munkán, iskolán, képzésen kívüliek problémáinak ismeretében valóban ésszerűek. A javaslat szemmel láthatóan az értelmes elfoglaltság nélküli fiatalokon akar segíteni a lehető legfiatalabb korban és a lehető leggyorsabban. Ez érdeme. Mégis, az ifjúsági garanciaprogram, illetve az a partikuláris szemlélet, amit tükröz, több szempontból sem kielégítő.

Először is, az ifjúsági garanciaprogram az idősebb (25–34 éves) fiatalokra nem vonatkozik, holott körükben a munkán, iskolán, képzésen kívüliek aránya jóval nagyobb, és nem is sokkal lassabban nőtt 2007 óta, mint a 25 év alattiak körében. Az ifjúsági ga-

ranciaprogram továbbá nem köti össze a fiatalok munkaerő-piaci, illetve beilleszkedési problémáit a felnőttek (a család, a környezet) hasonló problémáival. Ezeknek a szélesebb társadalmi szempontoknak az elhanyagolása (az ifjúsági garanciaprogramban, illetve általában a Európai Bizottság társadalompolitikájában) számottevően rontja a program(ok) hatékonyságát mind a költségek, mind a munkapiaci eredmények oldalán.

Másodszor, kérdés: miféle munkát és/vagy képzést fognak kapni a fiatalok. Vajon ezek visszatérítik őket a társadalmi beilleszkedési pályára? A felkínált munka és képzés kielégíti majd az anyagi-szellemi igényeiket? Napjainkban az oktatás célja a foglalkoztathatóság, ami a vállalatok igényeinek megfelelő és elsősorban gyakorlat-orientált tudást jelent. Az ilyen tudás azonban gyorsan elévül, és új, bár hasonló jellegű tudásra kell cserélni. Ezt a folyamatot az „élethosszig való tanulás” szlogenjével szokás jellemezni. Pontosabb lenne azonban arra utalni, hogy a munkavállalóknak állandóan a munkakereslethez kell igazodniuk, tehát a követelmény az „élethosszig tartó adaptáció”. Vajon nem éppen ez a perspektíva az egyik oka a fiatalok kiábrándultságának és a munkaerőpiactól (és a társadalomtól) való elfordulásának?

Harmadszor, a felkínált összeg (nyolcmilliárd euró) is elégtelennek tűnik. Ha feltesszük, hogy a 25 év alatti munkán, iskolán, képzésen kívülieknek csak fele él olyan településeken, ahol a fiatalok munkanélküliségi rátája meghaladja a 25 százalékot, akkor körülbelül 2100 euró jut egy főre. Ám a hasonló, és mind költség, mind eredményesség oldaláról részletesen értékelt svéd programok egy főre ennek többszörösét emésztették fel. A 2007–2013 közötti uniós programperiódusba tartozó 28 vizsgált projektben 7810 euró volt az egy főre jutó átlagos költség (*Theme Group Youth* [2011] 8. o., 15. o. és *EB* [2012] 14. o.). A 2010-ben indított munkahely-garancia programban ugyan csak hatezer euró, de a résztvevőknek csupán 46 százaléka „zárta sikerrel” a programot (*ILO* [2012] 46. o.), tehát egy sikeres eset körülbelül 12 ezer euróba került. Még ha feltétezzük is, hogy az EU legtöbb tagállamában az ár- és bérszínvonalak közti jelentős különbségek miatt ennél lényegesen olcsóbban lehet hatásos segítséget nyújtani, akkor is az ifjúsági garanciaprogramban felajánlott összeg többszörösére van szükség. Az *ILO* [2012] 21 milliárd euróra teszi ezt az összeget csak az euróövezetben (48. o.). Az ifjúsági garanciaprogramot a tagállamoknak természetesen ki kell egészíteniük, használva meglévő intézményrendszerüket (például a foglalkoztatási szolgálatokat) és átcsoportosítva pénzt más programokból. Félő azonban, hogy még ez sem lesz elég, különösen, hogy a munkán, iskolán, képzésen kívüliek problémája éppen azokban az országokban a legégetőbb, ahol a válság miatt a legszigorúbb költségvetési megszorításokat kell alkalmazni.

A feltétel nélküli alapjövedelem civil kezdeményezése

A másik, a civilektől származó kezdeményezés tágabb összefüggésben kezeli a munkaerőpiac problémáját. A javaslat lényege, hogy az adórendszer megreformálásával és a meglévő szociális kiadások átszabásával minden állampolgár alanyi jogon a tisztas megélhetéshez elegendő alapjövedelmet kapjon születése pillanatától haláláig (*FNA* [2013], *Häni-Schmidt* [2013], *Wortstall* [2013]). Az elképzelés szerint a *feltétel nélküli*

alapjövedelem megszüntetné a kiszolgáltatottságot, csökkentené a társadalmi különbségeket, továbbá megszabadítaná a munkát kényszerjellegétől, ezzel ösztönözné az emberi alkotóképesség és -képesség kibontakozását, s így még az GDP-t is növelné.

A feltétel nélküli alapjövedelem alap gondolata egyidős a „szabadság, egyenlőség, testvériség” eszméjével, elsőként Thomas Pain vetette fel még 1792-ben. A jóléti államok juttatásainak terjedése szükségszerűen vezetett az alapjövedelem kérdésének és a körülötte folyó vitáknak az aktivizálódásához, és a jóléti rendszereknek a versenyképességi kritériumok alá rendelődése az 1980-as évektől szükségszerűen kiélezte ezt a vitát (lásd például *White* [1997], *Van Parijs* [1997], [2004], *Van Der Veen* [1998], *Tod* [2008], *Goedemé–Van Lancker* [2009]).

A feltétel nélküli alapjövedelem alapvetően megváltoztatná a társadalmi intézményeket, koordinációs mechanizmusokat, ösztönzőket. Ezért sokan károsnak tartják, és ellenzik a feltétel nélküli alapjövedelem gondolatát. A károkat egyrészt erkölcsileg, az „érdemtelenül” szerzett jövedelemben, másrészt pénzügyileg, a kormányzati többletkiadásokban látják. Az előbbi szempontot az „aki nem dolgozik, ne is egyék” szabály megsértésének vélik, holott a társadalom most is jelentős számú „henyélőt” tart el (gyerekek, öregek, betegek, munkanélküliek, a megélhetéshez elégtelen bérért dolgozók, spekulánsok, szelvényvagdosók stb.). Az erkölcsi mércét tehát a fennállóra is lehet alkalmazni, hiszen *Krugman* [2013] szavaival „a társadalom meritokratikus ideológiája és növekvően oligarchikus valósága közti szakadéknak mélyen demoralizáló hatása van”.

De az „érdemtelenül” szerzett megélhetést azon az alapon is elutasítják, hogy az csökkentené a munkára való ösztönözöttséget. Ezt cáfolja az egyes társadalmi tevékenységeket (ápolás, gyógyítás, kutatás, vállalatvezetés, állami szolgálat, közösségi média stb.) vizsgáló tanulmányok sora (például *Folbre–Nelson* [2000], *Marshall–Harrison* [2005], *Shirky* [2010], *Kaufmann és szerzőtársai* [2011], *Taylor–Beh* [2013]), rámutatva, hogy a pénz nemcsak hogy nem motivál éppen a legértékesebb, kognitív képességeket igénylő tevékenységek esetében, de még rontja is a teljesítményt.

A feltétel nélküli alapjövedelemmel kapcsolatos ellenvetések másik nagy csoportja a pénzügyi megvalósíthatóságot vonja kétségbe, nem alaptalanul. Ez a kérdés azonban éppen a lényegét érinti, és mint ilyen, a gondolkodásmód változását igényli. A feltétel nélküli alapjövedelem ugyanis feltételezi az adózási rend és az állam szerepének változtatását, és módosítaná a társadalmi újratermelés szerkezetét is. Miközben nagyobb részt juttatna alanyi jogon a társadalom tagjainak, és ezzel csökkentené a különbségeket, a szándékok szerint megszüntetné a szegénységet és kiszolgáltatottságot, csökkentené a ma még mindezekkel együtt járó kényszerű kiadásokat is (a szociális rendszer működtetése, a bűnözés, az egészségügy terhei stb.), a megélhetést jelentő kényszerű bérmunka megszüntetésével felszabadítaná az emberek alkotóenergiáit. Az állam szerepe vélhetően visszaszorulna, az egyéné megnőne. A feltétel nélküli alapjövedelem nem csak a GDP-ben nem szereplő, ám az emberi élet számára fontos tevékenységek kiterjedését és minőségi javulását hozná, de a GDP részét adó tevékenységek hatékonyságát is növelhetné. Mindezeknek a változásoknak a számszerűsítése nehéz, ami azonban nem ok arra, hogy a tudomány ne foglalkozzon velük, keresve a kezdetben talán csak részleges (például a 14 éven aluli gyermekekre vonatkozó) megvalósíthatóság lehetőségét. A rabszolgatartás és a

jobbágyság megszüntetésének gondolata is csak addig számított lehetetlennek, amíg az ezeket felváltó új termelési formák létre nem jöttek.

A feltétel nélküli alapjövedelem felesleges, ha a gazdaság képes biztosítani a teljes foglalkoztatottságot. A teljes foglalkoztatottsághoz azonban állandó, sőt a növekedés munkahely-megtakarító hatásának függvényében gyorsuló gazdasági fejlődésre van szükség. Az ezzel járó termelékenységnövekedés a közmegegyezéssel ellentétben nem csökkenti a *foglalkoztatottságot*, csupán az egységnyi termék előállításához szükséges *munkaidőt*. A foglalkoztatottságot csak a profitkényszer, vagyis a költséggazdálkodás kényszere csökkenti, mivel a munkaidőt bérköltség formájában veszi figyelembe. Ez okozza azt, amire *Offé* [2010] is felhívja a figyelmet, hogy ennek a növekedésnek tetemes környezeti, társadalmi, kulturális, politikai és pszichológiai ára van. A növekvő termelékenyséű munkaidő csökkenő eltartóképességgel jár, ami a bérek GDP-hez mért tendenciaszerű zsugorodásában tükröződik (*Artner* [2012]). A feltétel nélküli alapjövedelem megvalósíthatóságát e grandiózus problémakörben kell mérlegelni, és ha a teljes foglalkoztatottságot szakpolitikai eszközökkel nem lehet elérni, a növekedés fent említett árát pedig nem akarjuk vállalni, akkor *Offé* [2010] szavaival a feltétel nélküli alapjövedelem „fokozatos megvalósítása az egyetlen morálisan és politikailag is tartható válasz” (57. o.).⁷

A feltétel nélküli alapjövedelem megvalósíthatóságával, eredményességével kapcsolatos ellenvetések, nehézségek súlya és száma meghaladja az ifjúsági garanciaprogram, illetve a hozzá hasonló részleges programokkal kapcsolatban felmerülő aggályokét. De az Európa munkaerőpiacát és azon keresztül társadalmát fenyegető bajok, mint például a munkanélküliség, a fiatal generációk kiábrándultsága, a jövedelmi különbségek növekedése, a szegénység, az Európai Unióval szembeni állampolgári elégedetlenség növekedése is olyan komplex kérdések, amelyek megoldása ugyanilyen komplex, ráadásul költséges és nehezen megvalósítható megoldásokat követel. Kérdés, vajon a komplex problémák megoldását meddig és milyen jövőbeli extra költségek árán lehet részleges és „tűzoltásszerű” lépésekkel halogatni.

Következtetések

Az ifjúsági munkanélküliség problémája nem új Európában, s a válság hatására mértéke a válság előtti évekhez képest még is nőtt. Az idősebbek munkanélkülisége azonban még jobban emelkedett, a fiatalok aránya az összes munkanélkülين belül az országok többségében hosszú távon csökkenő, sőt még a válság idején is csökkent. Aránynövekedést jellemzően a fejlettebb országokban tapasztalhatunk. Mivel a fiatalok a szűkülő munkaerőpiac „új belépői”, az ifjúsági munkanélküliség a hosszú távon csökkenő bér munkaszükséglet „természetes” megjelenési formája. E helyzet következménye az az aggasztó

⁷ A feltétel nélküli alapjövedelemmel kapcsolatos európai civil hálózat 1986-ban jött létre (*BIEN* [2007]). A feltétel nélküli alapjövedelem európai szintű bevezetésére irányuló kezdeményezést az Európai Bizottság 2013 márciusában nyilvántartásba vette, jelenleg az aláírásgyűjtés fázisában van (*EB* [2013]). Ha egy éven belül összegyűlik egymillió aláírás, a 28 tagország közül legalább hétben elérve a minimálisan szükséges mennyiséget, a Bizottságnak jogalkotási javaslatot kell előterjesztenie a témában az Európai Tanács számára.

trend, hogy a munkaerőpiacon és képzési formákon kívül kallódó fiatalok száma és aránya nő. Ezért az „aktív” munkanélküliek helyett célszerű ezt a társadalmi csoportot állítani az elemzések és politikák középpontjába. Az Európai Unió az ifjúsági garancia-programmal ezt meg is teszi. A munkanélküli és képzésben sem részt vevő felnőttek aránya azonban nem lényegesen kisebb, sőt a 29–34 éves korosztályban még nagyobb is, mint a 25 év alattiak esetében, akikre az ifjúsági garanciaprogram vonatkozik. Ha emellett figyelembe vesszük az általános munkanélküliség hosszú távon növekvő tendenciáját, a munkafeltételek és szociális helyzet ezzel járó romlását, akkor jogosnak tűnik a fiatal munkanélküliség elszigetelt kezelésének elégtelenségére vonatkozó kritika. Ezért a komplexebb, az egész munkaerőpiac összefüggésrendszerét vizsgáló elemzési módszerekre és az ezek alapján születő megoldási javaslatokra – mint például a feltétel nélküli alapjövedelem – érdemes nagyobb figyelmet fordítani.

Hivatkozások

- AFATSAWO, [2011]: Where Has the Future Gone? Explaining the Generación Ni-Ni/The Neither-Nor Generation in Spain. European Studies Conference Selected Proceedings. <http://www.unomaha.edu/esc/2011Proceedings/AfatsawoPaper.pdf>.
- ARTNER ANNAMÁRIA [2012]: Globális munkaerő-piaci és profittendenciák. Megjelent: *Farkas Péter–Meisel Sándor–Novák Tamás* (szerk.): A változó világgazdaság. Útkeresések, tapasztalatok és kilátások I. Globális kérdések. MTA KRTK Világgazdasági Intézet, Budapest.
- BELL, D. N. F.–BLANCHFLOWER, D. G. [2011]: Young people and the Great Recession. *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 27. No. 2. 241–267. o.
- BERDE ÉVA–PETRÓ KATALIN [2000]: A munkanélküliség paradoxonja. *Statisztikai Szemle*, 79. évf. 7. sz. 521–535. o.
- BIEN [2007]: Basic Income Earth Network. Newsflash, 47. (szeptember) <http://www.basicincome.org/bien/news.html>.
- BLANCHARD, O. [2006]: European unemployment: the evolution of facts and ideas. *Economic Policy*, Vol. 21. No. 45. 5–59. o. <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1468-0327.2006.00153.x/full>.
- BLANCHARD, O.–LANDIER, A. [2001]: The Perverse Effects of Partial Labour Market Reform: Fixed-Term Contracts in France. December 1. <http://cep.lse.ac.uk/events/conferences/macro/Blanchard.pdf>.
- CARMECI, L.–MAURO, L. [2003]: Long run growth and investment in education: does unemployment matter? *Journal of Macroeconomics*, No. 25. 123–137. o.
- CAROLEO, F. E.–PASTORE, F. [2007]: The youth experience gap: explaining differences across EU countries. *Quaderni del Dipartimento di Economia, Finanza e Statistica*, No. 41. http://www.ec.unipg.it/DEFS/uploads/quaderno41web_001.pdf.
- CHOUHRY, M. T.–MARELLI, E.–SIGNORELLI, M. [2011]: Youth Unemployment and the Impact of Financial Crises. <http://www.eco.unibs.it/~emarelli/IJM%202011.pdf>.
- CLARK, K. B.–SUMMERS, L. [1978]: The Dynamics of Youth Unemployment. Working Paper, No. 274 NBER Working Paper Series. <http://www.nber.org/papers/w0274>.
- DIETRICH, H. [2012]: Youth Unemployment in Europe. Theoretical Considerations and Empirical Findings. Friedrich-Ebert-Stiftung, Berlin, http://fesbp.hu/common/pdf/ipa_hans_dietrich_2012_july.pdf.

- DIEZ DE MEDINA, R. [2001]: Jóvenes y empleo en los noventa (Youth and employment in the nineties). International Labour Organization, 15–48. o. <http://ilo-mirror.library.cornell.edu/public/spanish/region/ampro/cinterfor/publ/diez/pdf/particip.pdf>.
- EB [2010]: Mozgásban az ifjúság. Kezdeményezés a fiatalokban rejlő potenciál felszabadítására az Európai Unióban megvalósítandó intelligens, fenntartható és inkluzív növekedés érdekében. A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának.COM(2010) 477 végleges, http://ec.europa.eu/education/yom/com_hu.pdf.
- EB [2012]: Bizottsági szolgálati munkadokumentum, amely a következő dokumentumot kíséri: Javaslat tanácsi ajánlásra az ifjúsági garancia létrehozásáról. Brüsszel, május 12. SWD(2012) 409 final {COM(2012) 729 final} <http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=9222&langId=hu>.
- EB [2013]: Feltétel nélküli alapjövedelem (FNA) Az EU-n belüli egyenjogú jóléti körülményekhez vezető út felderítése. Bizottsági nyilvántartási szám: ECI(2013)000001. Európai Bizottság, <http://ec.europa.eu/citizens-initiative/public/initiatives/ongoing/details/2013/000001>.
- EC [2012]: Moving Youth into Employment. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and The Committee of the Regions. Brüsszel, május 12. COM(2012) 727 final, <http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=9223&langId=en>.
- EUROFOUND [2012]: NEETs. Young people not in employment, education or training: Characteristics, costs and policy responses in Europe. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, 2012. Publications Office of the European Union, Luxembourg, <http://www.eurofound.europa.eu/pubdocs/2012/54/en/1/EF1254EN.pdf>.
- FAZEKAS KÁROLY–SCHARLE ÁGOTA (szerk.) [2012]: Nyugdíj, segély, közmunka. A magyar foglalkoztatáspolitikai két évtizede, 1990–2010. Budapest–MTA KRTK KTI, Budapest, <http://econ.core.hu/kiadvany/egyebkiadvanyok.html>.
- FILGUEIRA, C.–FUENTES, A. [2001]: Un análisis acerca de los jóvenes que no trabajan ni estudian. ANEP Unidad Ejecutora de los Programas de Educación Media y Formación docente (MESyFOD/UTU-BID). <http://ilo-mirror.library.cornell.edu/public/spanish/region/ampro/cinterfor/temas/youth/doc/not/libro77/libro77.pdf>.
- FNA [2013]: Feltétel nélküli alapjövedelem. Kezdeményezés. Európai polgári kezdeményezés a feltétel nélküli alapjövedelemért. <http://basicincome2013.eu/ubi/hu/kezdemenyezes>.
- FOLBRE, N.–NELSON, J. A. [2000]: For Love or Money Or Both? The Journal of Economic Perspectives, Vol. 14. No. 4. 123–140. o. <http://www.econ.iastate.edu/classes/econ321/rosburg/Folbre%20and%20Nelson%20-%20For%20love%20or%20money%20-%20or%20both.pdf>.
- FREEMAN, R. B.–WISE, D. (szerk.) [1980]: The youth labour market problem: Its nature, causes and consequences. University of Chicago Press, Chicago.
- GERE ILONA [2001]: Ifjúsági munkanélküliség: a probléma jellemzése, eddigi intézkedések hatása, további teendők. Megjelent: *Frey Mária* (szerk.): EU-konform foglalkoztatáspolitikai. OFA, Budapest http://www.3sz.hu/sites/default/files/uploaded/gere_i._ifjusagi_munkanelkuliseg.pdf.
- GHELLAB, Y. [1998]: Minimum Wages and Youth Unemployment. Employment and Training Papers, 26. ILO, Genf, http://www.ilo.org/employment/Whatwedo/Publications/WCMS_120232/lang-en/index.htm.
- GOEDEMÉ, T.–VAN LANCKER, W. [2009]: A Guaranteed Minimum Income for Europe's Elderly. Options and Pitfalls in the Design of a Harmonised Basic Pension Scheme in the European

- Union. Working Papers, 0901. University of Antwerp, Herman Deleeck Centre for Social Policy, <http://www.centrumvoorsociaalbeleid.be/sites/default/files/20091015085117BLWN.pdf>.
- HÄNI, D.–SCHMIDT, E. [2013]: Alapjövedelem. Filmesszé. <http://alapjovedelem.hu/index.php/film-alapjovedelem>.
- HUFFINGTON, A. [2011]: Lessons From Spain: „*Los Indignados*.” Occupy Wall Street, and the Failure of the Status Quo. The Huffington Post, október 24. http://www.huffingtonpost.com/arianna-huffington/spain-indignados-protests_b_1029640.html.
- ILO [2010]: Global employment trends for youth. International Labour Organization, Genf, http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---emp_elm/---trends/documents/publication/wcms_143349.pdf.
- ILO [2012]: Eurozone job crisis: Trends and policy responses. Studies on Growth With Equity. International Labour Organization, Genf, http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/wcms_184965.pdf.
- KARIMI, F.–STERLING, J. [2011]: Occupy protests spread around the world; 70 injured in Rome. CNN, október 15. <http://www.cnn.com/2011/10/15/world/occupy-goes-global/index.html>.
- KAUFMANN, N.–SCHULZE, T.–VEIT, D. [2011]: More than fun and money. Worker Motivation in Crowdsourcing. A Study on Mechanical Turk. Proceedings of the Seventeenth Americas Conference on Information Systems, Detroit, augusztus 4–7.
- KORENMAN, S.–NEUMARK, D. [2000]: Cohort Crowding and Youth Labour Markets (A Cross-National Analysis). Megjelent: *Blanchflower, D. G.–Freeman, R. B.* (szerk.): Youth Employment and Joblessness in Advanced Countries. University of Chicago Press, 57–106. o.
- KRUGMAN, P. [2013]: Rich Man’s Recovery. The New York Times, szeptember 12 http://www.nytimes.com/2013/09/13/opinion/krugman-rich-mans-recovery.html?_r=0.
- LAKI LÁSZLÓ [1997]: Ifjúsági munkanélküliség Somogyban és Szabolcs-Szatmár-Beregben. Kézirat, MTA Politikai Tudományok Intézete, 140 o. ISBN: 9638300096.
- LAKI LÁSZLÓ [2002]: Munkaerő-piaci helyzet, gazdasági aktivitás, foglalkoztatottak, földbirtoklás és vállalkozás. Megjelent: *Szabó Andrea–Bauer Béla–Laki László* (szerk.): Ifjúság 2000. Tanulmányok I. Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, Budapest, 53–101. o.
- LYNCH, L. M.–RICHARDSON, R. [1982]: Unemployment of Young Workers in Britain. *British Journal of Industrial Relations*, Vol. 20. No. 3. 362–372. o.
- MANPOWERGROUP [2012]: How Policymakers Can Boost Youth Employment. Manpower-Group, Milwaukee, WI. http://www.manpowergroup.com/wps/wcm/connect/d2ef580f-8cea-4e22-afcb-495998121435/How_Policymakers_Can_Boost_Youth_Employment_FINAL_09-18-12.pdf?MOD=AJPERES.
- MARSHALL, M.–HARRISON, S. [2005]: It’s about more than money: financial incentives and internal motivation. *Qual Saf Health Care*, Vol. 14. No. 1. 4–5. o.
- MASCHERINI, M. [2012]: Young people and NEETs in Europe Policy challenges for those not in employment, education or training. Eurofound. http://www.eurofound.europa.eu/docs/events/2012/youth22oct/mam_pres.pdf.
- MATHEIKA ZOLTÁN [2013]: Az ifjúsági munkanélküliség magyarországi sajátosságai. Friedrich Ebert Stiftung Büro, http://www.fesbp.hu/common/pdf/tanulmany_tarki.pdf
- O’HIGGINS, N. [1997]: The challenge of youth unemployment. Employment and Labour Market Policies Branch. Action Programme on Youth Unemployment. Employment and Training Department International Labour Office, Genf.
- O’HIGGINS, N. [2001]: Youth unemployment and employment policy: a global perspective. MPRA, Paper, No. 23698. ILO, Genf, http://mpr.ub.uni-muenchen.de/23698/1/MPRA_paper_23698.pdf.

- O'HIGGINS, N. [2010]: The impact of the economic and financial crisis on youth employment: Measures for labour market recovery in the European Union, Canada and the United States. Employment Working Paper, No. 70. ILO, Genf, http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/documents/publication/wcms_154365.pdf.
- OECD [1980]: Youth unemployment, the causes and consequences. OECD, Párizs.
- OECD [2008]: OECD Employment Outlook. Párizs, ISBN 978-92-64-04632-0.
- OFFE, C. [2010]: Alapjövedelem és munkaszerveződés. Fordulat, 11. sz. 55–84. o.
- RICE, P. O. [1986]: Juvenile unemployment, relative wages and social security in Great Britain. The Economic Journal, Oxford, Vol. 96. No. 382. 352–374. o.
- SASSEN, S. [2011]: The Global Street Comes to Wall Street. Possible future. Social Science Research Council, november 22. <http://www.possible-futures.org/2011/11/22/the-global-street-comes-to-wall-street>.
- SCARPETTA, S.–SONNET, A.–MANFREDI, T. [2010]: Rising Youth Unemployment During the Crisis: How to Prevent Negative Long-Term Consequences on a Generation? OECD Publishing, OECD Social, Employment and Migration Papers, No. 106.
- SHIRKY, C. [2010]: Cognitive Surplus: Creativity and Generosity in a Connected Age. Penguin Group, New York.
- TAYLOR, J.–BEH, L. S. [2013]: The Impact of Pay-For-Performance Schemes on the Performance of Australian and Malaysian Government Employees. Public Management Review, Vol 15. No. 8. 1–26. o.
- THEME GROUP YOUTH [2011]: It Pays Off. An analysis of the socioeconomic potential of 28 labour market projects. Publication from the Theme Group Youth. National Board for Youth Affairs, Stockholm, <http://youth-partnership-eu.coe.int/youth-partnership/news/attachments/It-pays-of---Folder-2011.pdf>.
- TOD, C. [2008]: Unconditional Basic Income. Equity and Efficiency Considerations, with an Illustration Using Austrian SILC Data. Unconditional Basic Income. Johannes Kepler Universität, Linz, <http://www.ksoe.at/grundeinkommen/bibliothek/UBI-Dipl-Christian-Tod.pdf>.
- VAN DER VEEN, R. J. [1998]: Real Freedom versus Reciprocity: Competing Views on the Justice of Unconditional Basic Income. Political Studies, Vol. 46. No. 1. 140–163. o.
- VAN PARIJS, P. [1997]: Real Freedom for All: What (if Anything) Can Justify Capitalism? Oxford University Press, Oxford.
- VAN PARIJS, P. [2004]: Basic Income: A Simple and Powerful Idea for the Twenty-First Century. Politics & Society, Vol. 32. No. 1. 7–39. o.
- VERICK, S. [2009]: Who Is Hit Hardest during a Financial Crisis? The Vulnerability of Young Men and Women to Unemployment in an Economic Downturn. International Labour Organization (ILO)–IZA, Discussion Paper, No. 4359.
- VERICK, S. [2010]: The Great Recession of 2008–2009: Causes, Consequences and Policy Responses. International Labour Office (ILO) and IZA Iyanatul Islam International Labour Office (ILO) and Griffith University. Discussion Paper, No. 4934., május.
- WHITE, S. [1997]: Liberal Equality, Exploitation, and the Case for an Unconditional Basic Income. Political Studies, Vol. 45. No. 2. 312–326. o.
- WORTSTALL, T. [2013]: An unconditional basic income is the solution but the important word here is basic. Forbes.com. 7/12/2013 <http://www.forbes.com/sites/timworstall/2013/07/12/an-unconditional-basic-income-is-the-solution-but-the-important-word-here-is-basic>.